

October 1, 2013

Brief Report

**مکتب شکسته بندی در طب عامیانه (مطالعه موردی شکسته بندی عامیانه در شهر اراک)**عاطفه کیشانی فراهانی<sup>۱</sup>، سمیرا شهرجردی<sup>۲\*</sup><sup>۱</sup> گروه مردم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی اراک، اراک، ایران<sup>۲</sup> گروه فیزیوتراپی، دانشکده توانبخشی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران

\* Corresponding author: Samira Shahrjerdi, Department of Physical Therapy, School of Rehabilitation, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, IR Iran. Tel.: +98-9123210315, E-mail: Sh\_shahrjerdi@yahoo.com.

Received: 21 Nov 2012; Accepted: 27 Mar 2013

**مقدمه:** انسان شناسی پزشکی، مطالعه جامع بین فرهنگی و نظام مند پیرامون بهداشت، بیماری، پیشگیری از بیماری، و درمان با تأکید بر دانش و اعتقادات و روش های بهداشتی نظام های پزشکی جوامع غربی و غیر غربی است. همچنین، طب عامیانه طبی است که به عنوان یک دانش بومی، سینه به سینه منتقل شده، مکتوباتی از خود به جای نگذاشته و حتی در بعضی موارد شواهد علمی نیز ندارد، اما با این وجود همچنان قابل بررسی است.

**اهداف:** هدف از به انجام رساندن این تحقیق، آشنایی ملموس با بخشی از طب عامیانه رایج در شهر اراک (شکسته بندی) و نیز معرفی آن به عنوان بخشی از فرهنگ و دانش عامیانه این منطقه است.

**مواد و روش ها:** نظریه مورد استفاده در این پژوهش، کارکردگرایی، و روش مورد استفاده میدانی-اسنادی مبتنی بر مشاهده و مصاحبه است.

**یافته ها:** اراک پرجمعیت ترین شهر و مرکز استان مرکزی است. که شکسته بندی در آن از سابقه ای طولانی برخوردار بوده و بر اساس شواهد به دست آمده، فردی به نام اسکندر از اوایل قرن سیزدهم داعیه دار این حرفه در شهر اراک بوده است. بر اساس آمار موجود، در حال حاضر بطور متوسط روزانه ۵ تا ۶ نفر به محل فعالیت شکسته بندگان، که عموماً همان محل زندگی آن هاست، مراجعه می کنند. می توان گفت بیماران مراجعه کننده به این محل از تمامی اقشار جامعه، حتی افراد تحصیل کرده، می باشند.

**بحث و نتیجه گیری:** با کمی تأمل و هدایت و برنامه ریزی در راستای استفاده بهینه از دانش بومی در حوزه طب عامیانه، به ویژه شکسته بندی، می توان آن را به عنوان روش درمانی مناسب در کنار موارد تشخیصی طب نوین، به منظور ارتقای سطح سلامت عمومی بدون ایجاد عارضه در بیماران، به کار بست.

**کلمات کلیدی:** انسان شناسی پزشکی؛ شکسته بندی؛ طب سنتی

**کاربرد در زمینه های سیاست های بهداشت و درمان / پژوهش و آموزش پزشکی:** از آنجا که شکسته بندی، زیر مجموعه ای از طب سنتی و عامیانه ایران است، در حوزه مطالعات انسان شناسی پزشکی قرار می گیرد. مطالعه حاضر، تلاش کرده به کمک مشاهده و مصاحبه عمیق با شکسته بندگان بومی منطقه اراک، اطلاعاتی درباره اصول درمان در روش شکسته بندی در مقایسه با طب نوین ارائه دهد.

**۱- مقدمه**

سنت های کهن مکاتب پزشکی یونان، ایران و هند است. پزشکی عامیانه اساساً بر نظام ویژه ای بنیاد نهاده شده که با ساختار اجتماعی-فرهنگی، دینی-اعتقادی و نیز تجربه ای توده مردم جامعه، از گذشته تا امروز، در ارتباط بوده است. این دو سنت پزشکی کهن، از دانسته ها و آموزه های یکدیگر بهره گرفته اند؛ بطوریکه بسیاری از شیوه های درمانی طب عامه الهام گرفته از

بر اساس اصول انسان شناسی پزشکی، فرهنگ از عوامل مهم تعیین کننده بهداشت در هر جامعه است که بر ابعاد مادی و نمادین آن نیز تأثیر می گذارد (۱). پزشکی سنتی بر گرفته از آموخته ها و تجربیات علمی

The translated version of: <http://dx.doi.org/10.5812/ilch.12605>Copyright © 2013, Quran & Etrat Center, The Ministry of Health and Medical Education; Licensee Kowsar Ltd. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

گسترده‌تری نمایان می‌شوند. به نظر ریورز، یکی از پزشکان مردم‌شناس، طب اولیه در فرهنگ‌های قومی را باید به مثابه نهادی اجتماعی با همان اصول و روش‌های خاص مطالعه پدیده‌های اجتماعی و فرهنگی مورد بررسی قرارداد (۶). بر این اساس، پژوهش حاضر سعی دارد تا با معرفی شکسته‌بندی اراک به عنوان بخشی از طب عامیانه رایج در کشور، این نکته را متذکر شود که با وجود اهمیت و استفاده وسیع از پزشکی مدرن، هنوز ساختار طب عامیانه در میان مردم حاکم بوده و کارکردهای خاص خود را داراست؛ البته با کمی تأمل و هدایت می‌توان طب سنتی ایران که همان مادر مکاتب طب جهان است را به عنوان روشی مناسب و بدون عارضه، در کنار طب نوین جهت ارتقای سطح سلامت عمومی بکار گرفت.

#### ۴- یافته‌ها

اراک، پرجمعیت‌ترین شهر و مرکز استان مرکزی است که شکسته‌بندی در آن از سابقه ای طولانی برخوردار است. بر اساس شواهد موجود فردی به نام اسکندر، از اوایل قرن سیزدهم داعیه دار این حرفه در شهر اراک بوده است. بر اساس اطلاعات به دست آمده، هم اکنون ۶ مرد و ۱ زن در این شهر به حرفه شکسته‌بندی اشتغال دارند. آموزش این افراد در سطح خانواده و سینه به سینه بوده است؛ گفتنی است که آن‌ها فاقد هرگونه تحصیلات آکادمیک بوده و دانسته‌های ایشان تنها بر پایه تجربیات درمانی آن‌هاست. بر طبق آمار موجود، روزانه بطور متوسط ۵ تا ۶ نفر به محل فعالیت شکسته‌بندان، که عموماً همان محل زندگی آن‌هاست، مراجعه می‌کنند. می‌توان گفت که بیماران مراجعه کننده از تمامی اقشار جامعه، حتی افراد تحصیل کرده می‌باشند. عمده‌مشکلات بیماران مراجعه کننده، شکستگی، در رفتگی‌های مزمن و مقاوم به درمان‌های طبی نوین است. بر اساس مصاحبه با این افراد، شکسته‌بندی دارای ۲ مرحله تشخیص و درمان آسیب دیدگی است. در مرحله تشخیص، شکسته‌بند پس از گرفتن شرح حال بیمار، به بررسی علائمی همچون تورم، کبودی، قرمزی و تغییر ظاهری اندام می‌پردازد. در مرحله بعد، تشخیص به کمک لمس ناحیه آسیب دیده انجام می‌شود. در انتها شکسته‌بند با توجه به بررسی‌های به عمل آمده و نیز تجربیات شخصی اقدام به درمان ناحیه آسیب دیده می‌کند. شایان ذکر است، شکسته‌بندان معتقدند قادر به درمان طیف وسیعی از بیماری‌ها می‌باشند. دردهای مزمن که به علت جابجایی استخوان‌های ستون فقرات و دیگر اندام‌ها ایجاد شده‌اند، در رفتگی تاندون، دردهای حاد ناشی از دررفتگی استخوان‌ها، شکستگی‌های جزئی و موب و از جمله موارد درمان شده توسط این افراد است. در واقع، شکسته‌بندان عامل اصلی دردهای مفصلی را ساییده شدن استخوان‌ها به یکدیگر دانسته و در جهت بازگرداندن آن‌ها به وضعیت طبیعی تلاش می‌کنند. شکسته‌بندان جهت تکمیل مراحل

دانش طب سنتی و روش‌های علمی پزشکی‌اند. در مکتب شکسته‌بندی طب عامیانه، که هم پای مکتب طب سنتی ایرانی شکل گرفته، درمانگران از تکنیک‌های درمانی خود برای درمان انواع شکستگی‌های بسته، دررفتگی‌ها، ضایعات دیسک، عضلات، تاندون‌ها، رباط‌ها و اختلالات ستون فقرات استفاده می‌کنند (۲). با وجود آنکه قدمت شکسته‌بندی سنتی در کشورمان به هزاران سال پیش بازمی‌گردد، این شیوه درمانی هنوز هم توسط درمانگران و متخصصان طب کنونی و سنتی برای درمان برخی اختلالات عضلانی-اسکلتی توصیه و تجویز می‌شود، بطوریکه متخصصان طب فیزیکی و فیزیوتراپیست‌ها با شیوه درمانی منیپولاسیون، که شباهت زیادی با شیوه‌های درمانی شکسته‌بندان دارد به ارائه خدمات درمانی می‌پردازند (۳). جوامع بشری در هر دوره زمانی از جهان بینی خاصی که با فرهنگ آن جامعه در ارتباط بوده برخوردار بوده‌اند. دیدگاه‌های گوناگون درباره جسم، سلامت و بیماری، برخاسته از همین جهان بینی است (۴).

#### ۲- اهداف

هدف از به انجام رساندن پژوهش حاضر، مطالعه جایگاه پزشکی مردمی و طب عامیانه، در چارچوب گرایش انسان‌شناسی پزشکی و قومی، همراه با معرفی شکسته‌بندی به عنوان مکتبی در طب سنتی و روشی درمانی در طب عامیانه است. حوزه قوم‌شناسی پزشکی، دانش مطالعه عقاید، باورها و اعمال جوامع مختلف انسانی در باب بیماری است. لذا پژوهش حاضر به منظور دستیابی به چگونگی ساختار مکتب شکسته‌بندی در طب سنتی و عامیانه به انجام رسید. از دیگر اهداف مطالعه حاضر، بررسی تاریخچه شکسته‌بندی و معرفی روش‌های درمان سنتی در ایران، معرفی شکسته‌بندان اراکی و همچنین توصیف روش‌های درمانی شکسته‌بندان در این شهر است.

#### ۳- مواد و روش‌ها

این مطالعه بر اساس نظریه کارکردگرایی، با استفاده از روش میدانی-اسنادی مبتنی بر مشاهده مشارکتی و مصاحبه به انجام رسیده است. نظریه کارکردگرایی، در واقع مطالعه تجربی واقعیت‌های اجتماعی میدان تحقیق، و شناخت آن‌ها به مثابه کلیت‌های نظم یافته و قابل بررسی علم‌یاست. دو مفهوم اساسی کارکردگرایی عبارتند از: نیازها و پاسخ‌های فرهنگی (۵). در زمینه طب عامیانه، نظریه کارکردگراییانه بیش از هر نظریه دیگری توجه پژوهشگران را به خود جلب کرده است. به نظر انسان‌شناسی چون ویکتور ترنر اسکاتلندی و ادوارد اوانس-پریچارد انگلیسی، بررسی دریافت‌های بومی از بیماری، ناخوشی و نیز انگاره‌های درمانی پژوهش‌های قومی را می‌توان همچون ابزاری انگاشت که به کمک آن مضامین فرهنگی به صورت

درمان از مواد طبیعی چون شیره شیرین بیان یا همان میوه، تخم مرغ، مورد، نخود خام، زردچوبه برای بستن محل شکستگی استفاده کرده و بعد از جا انداختن، محل شکستگی را به کمک ابزارهایی مانند آتل، باند استریل، باندکشی، مشمع یا زفت بی حرکت می کنند تا آسیب دیدگی برطرف گردد. پس از چند روز دوباره محل آسیب دیدگی را معاینه، پانسمان را تعویض و به بیمار توصیه می کنند محل شکستگی را با مواد طبیعی ببندد تا به اصطلاح کوفتگی آسیب دیدگی گرفته شده و به تدریج بهبودی حاصل شود.

### ۵- بحث و نتیجه گیری

دانش بومی بخشی از سرمایه ملی هر قوم و حاصل قرن ها آزمون و خطا در محیط طبیعی و اجتماعی است که غالباً به صورت شفاهی از نسلی به نسل بعد منتقل می شود. یکی از این دانش های بومی، دانش پزشکی و طب سنتی و عامیانه است که تنها مختص جوامع اولیه نبوده و صور گوناگون آن را می توان در اجتماعات پیشرفته نیز مشاهده کرد. بدیهی است که شدت یا ضعف پزشکی عامیانه و محتوای آن با درجه سنتی بودن جامعه ارتباط مستقیم دارد (۷). با وجود اهمیت و گستردگی استفاده از علم پزشکی مدرن در شهر اراک، هنوز ساختار طب عامیانه در میان توده مردم حاکم بوده و کارکردهای خاص خود را داراست. این کارکردها می تواند ناشی از عوامل اقتصادی، جغرافیایی و فرهنگی باشد (۸). با توجه به گوناگونی فرهنگی شهر اراک که نشأت گرفته از صنعتی بودن و مهاجر پذیری بالای آن است، به نظر می رسد طب عامیانه، با رویکرد مکتب شکسته بندی، همچنان از اصول واحد و یکپارچه ای برخوردار باشد. درمانگران مکتب شکسته بندی اراک، همچون درمانگران طب مدرن، با مطالعه پرونده پزشکی و مشاهده تصاویر پزشکی بیمار، دررفتگی، شکستگی استخوان یا مفاصل را بررسی می کنند و پس اقدامات درمانی را آغاز کرده و به بررسی روند درمانی می پردازند. از دیدگاه این درمانگران، شکستگی و دررفتگی مفاصل تنها مشکل مراجعان نیست؛ گاهی اختلال هایی از قبیل عدم خون رسانی و تغذیه در ناحیه مفصل ایجاد التهاب و درد می کند. بنابراین، درمانگران این شیوه درمانی، پس از شناسایی دلیل درد و بیماری، به کمک تکنیک های خود اقدام به درمان می کنند. به نظر می رسد شکسته بندی و اصول طب نوین از روش های مشابهی برای ارزیابی بیماران استفاده می کنند. روش های

درمان شکسته بندی بیشتر مبتنی بر تجربه و روش های درمان است؛ این در حالی است که در طب نوین و سنتی درمان بیش تر بر اساس شواهد انجام می پذیرد (۹). به نظر می رسد عمده عوارض ناشی از درمان شکسته بندی مربوط به عدم تشخیص صحیح عارضه باشد. تهاجمی نبودن بیشتر روش های درمانی شکسته بندی ضامن بقای این شاخه از طب است؛ بطوریکه بسیاری از بیماران پیش از انجام درمان های پرهزینه و تهاجمی ترجیح می دهند به واسطه شکسته بندی درمان شوند. بسیاری از تئوری های ذهنی شکسته بندی با تئوری های درمانی متخصصان معتقد به درمان های غیر جراحی، همچون متخصصان طب فیزیکی، مشابه است؛ بطوریکه هر دو معتقدند بازگرداندن عملکرد طبیعی استخوان به کمک درمان های دستی می تواند راه حل موثری برای درمان دردهای عضلانی-اسکلتی باشد (۱۰). بنابراین، با کمی تأمل و هدایت و برنامه ریزی جهت استفاده بهینه از دانش بومی طب عامیانه، به ویژه شکسته بندی، می توان آن را به عنوان روش درمان مناسب در کنار دیگر موارد تشخیصی طب نوین به منظور ارتقای سطح سلامت عمومی، بدون ایجاد هیچگونه عارضه ای بکار گرفت.

### تشکر و قدردانی

بیان نشده است.

### میزان مشارکت نویسندگان:

عاطفه کیشانی فراهانی، طرح اولیه، مصاحبه و مشاهده و جمع بندی یافته ها؛ و سمیرا شهرجردی، مصاحبه، مشاهده، نتیجه گیری و بحث را پیگیری کرده است.

### تضاد منافع:

بیان نشده است.

### پشتیبانی مالی:

از آنجا که این مطالعه بخشی از کار پژوهشی پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مردم شناسی دانشگاه آزاد اسلامی اراک خانم عاطفه کیشانی (از نویسندگان مقاله) است، بودجه آن به صورت دانشجویی تامین شده است.

برای مشاهده منابع این مقاله، به متن انگلیسی مراجعه شود.